

DOI: 10.31648/pw.10182

MARCIN CHEŁMINIAK

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6963-3143>

University of Warmia and Mazury

EWOLUCJA ROLI OBWODU KRÓLEWIECKIEGO W POLITYCE ZAGRANICZNEJ I BEZPIECZEŃSTWA FEDERACJI ROSYJSKIEJ PO 1991 ROKU

The evolution of the role of Kaliningrad region in foreign and security policy of Russian Federation after 1991

ABSTRACT: The process of disintegration of the Soviet Union has led not only to the geopolitical changes in Europe and in the world, but also to the fact that the issue of the Kaliningrad Region became the subject of interest from countries and international organizations. The Russian exclave has been the subject of debate and political controversy both in Russia and in Europe. Initially it was a result of the militarization of Kaliningrad Region and speculation regarding the change in its status. Later, the issue of Kaliningrad Region appeared primarily in the context of the enlargement of the European Union to the east. The importance of the Russian enclave should be considered not only in terms of geopolitical location, but mainly in the context of political, economic or military conditions.

KEYWORDS: Kaliningrad Region, Russian Federation, international security, Baltic Sea Region

Wstęp

Po zakończeniu zimnej wojny region Morza Bałtyckiego nie odgrywał pierwszorzędnej roli w kontekście globalnych stosunków międzynarodowych i bezpieczeństwa. Nie oznacza to jednak, że był obszarem mało istotnym z perspektywy tworzącego się nowego ładu europejskiego. Dezintegracja porządku jałtańsko-poczdamskiego spowodowała, że region bałtycki stał się strefą, w której krzyżowały się interesy państw znajdujących się w odmiennej sytuacji geopolitycznej. Część z nich już należała do Paktu Północnoatlantyckiego (NATO), inne pozostawały neutralne. Pozostałe kraje regionu wychodziły z bloku wschodniego. Sytuacja militarna w regionie Morza Bałtyckiego nie stwarzała wówczas bezpośredniego zagrożenia dla suwerenności czy integralności terytorialnej żadnego z państw regionu. Rosja, mimo zredukowania swoich sił zbrojnych, była nadal najbardziej znaczącym pod względem militarnym krajem bałtyckim. W szczególnym położeniu geopolitycznym w tym

regionie znalazł się jeden z podmiotów Federacji Rosyjskiej (FR), obwód królewiecki¹, który po rozpadzie ZSRR został odseparowany od FR i stał się rosyjską eksklawą graniczącą z Polską i Litwą. Celem artykułu jest analiza roli, jaką obwód królewiecki odgrywał w polityce rosyjskiej po rozpadzie Związku Radzieckiego, zwłaszcza w wymiarze międzynarodowym i bezpieczeństwa. Pod uwagę wzięto czynniki wewnętrzno-rosyjskie, geopolityczne oraz geostrategiczne. Hipoteza badawcza brzmi następująco: rola obwodu królewieckiego po 1991 r. ewoluowała, a zmiana ta była uwarunkowana z jednej strony przeobrażeniami w porządku europejskim i stosunkami Federacji Rosyjskiej z Zachodem, z drugiej zaś wynikała z wewnętrzno-rosyjskich uwarunkowań politycznych i społeczno-ekonomicznych. W celu weryfikacji hipotezy wykorzystano metody: instytucjonalno-prawną, komparatystyczną oraz analizę źródeł. Zwrócono również uwagę na uwarunkowania historyczne, czyli genezę obwodu królewieckiego i rolę, jaką odgrywał w okresie zimnowojennym.

1. Rola obwodu królewieckiego w okresie zimnej wojny

Obwód królewiecki powstał w wyniku postanowień konferencji Wielkiej Trójki. Podział Prus Wschodnich został przypieczętowany na konferencji w Poczdamie (17.07.1945 – 2.08.1945). Decyzję o przekazaniu Königsberga wraz z otaczającym go regionem stronie radzieckiej zapisano w uchwałach z tej konferencji. Było to nawiązanie do porozumienia osiągniętego już na konferencji w Teheranie. W dokumentach potwierdzono stanowisko strony radzieckiej, która domagała się przyłączenia obszaru Prus Wschodnich wokół Königsberga do ZSRR. Tym samym podjęto decyzję o ewakuacji ludności niemieckiej, m.in. z samego Königsberga (Chełminiak 2021, 345). A. Sakson (2014, 110) podkreśla, że prawdziwym powodem podziału Prus Wschodnich były względy geopolityczne i geostrategiczne. Józef Stalin chciał utrzymać w kleszczach republiki bałtyckie, okrążyć Polskę, której dalsze losy nie były wówczas jeszcze rozstrzygnięte, oraz oddzielić Litwę od Polski. Oznaczało to bowiem ugruntowanie dominującej pozycji ZSRR w tej części kontynentu, m.in. poprzez wywieranie presji na kraje sąsiedzkie oraz utworzenie dogodnego zaplecza dla potencjalnego konfliktu zbrojnego z Zachodem.

Od początku swojego istnienia w ramach ZSRR obwód królewiecki był traktowany w szczególny sposób. Był regionem w znacznym stopniu zamkniętym nie tylko na kooperację z Polską, lecz także z innymi podmiotami wchodzącymi w skład państwa radzieckiego. Spełniał bowiem specjalną rolę w regionie Morza Bałtyckiego – wynikała ona z zimnowojennej rywalizacji między blokiem

¹ Zgodnie z zaleceniami Komisji Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej, działającej przy Głównym Geodecie Kraju, zamiast poprzedniej nazwy *Kaliningrad* używa się nazwy *Królewiec*, a w odniesieniu do jednostki administracyjnej stosuje się nazwę *obwód królewiecki*.

zachodnim i wschodnim. Związek Radziecki potrzebował silnej i dużej floty dla utrzymania i poszerzania swoich wpływów, ale przede wszystkim na oceanach okalających Azję i Afrykę. Radzieckie siły morskie stacjonowały także w basenie Morza Bałtyckiego, m.in. właśnie na terytorium obwodu królewieckiego. Spełniał on w tym okresie dwie role: regionu peryferyjnego oraz strefy granicznej między dwoma przeciwstawnymi blokami (Parker 2001, 40).

2. Rola obwodu królewieckiego w latach 90. XX w.

Po rozpadzie ZSRR, z perspektywy Moskwy, istotną kwestią w kontekście przyszłości obwodu królewieckiego było niedopuszczenie do jakichkolwiek prób oderwania tego regionu od FR. Warto bowiem przypomnieć, że już od początku lat 90. XX w. pojawiały się w dyskursie publicznym rozmaite koncepcje wprost zakładające odłączenie obwodu od Rosji: przekazanie obwodu Polsce i/lub Litwie; zwrot obwodu Niemcom; odtworzenie suwerennych Prus Wschodnich na byłych ziemiach pruskich, wchodzących teraz w skład Rosji, Polski i Litwy; ustalenie w obwodzie kondominium pozostającego pod wspólnymi rządami różnych podmiotów (wśród nich wymieniano Unię Europejską, FR, Niemcy, Polskę, Litwę czy Szwecję); przekształcenie regionu w czwarte państwo nadbałtyckie – obok Litwy, Łotwy, Estonii (Sakson 2011, 161).

Żadne państwo nie zgłaszało jednak formalnie roszczeń terytorialnych wobec obwodu królewieckiego, a i w samym obwodzie nastroje separatystyczne nie były dominujące. Powyższe wizje mogły kusić szybkim rozwojem regionu, szczególnie w wymiarze społeczno-ekonomicznym, warto jednak podkreślić, iż izolacja eksklawy od Rosji prawdopodobnie pociągnęłaby za sobą zapaść jego gospodarki, uzależnionej od dostaw taniego paliwa i energii, wielu rodzajów surowców z innych regionów kraju, obsługiwaniu rosyjskich stosunków w handlu zagranicznym, dostawach na rynek FR większości produkcji. Do tego trzeba dodać, że obwód stanowił część rosyjskiej przestrzeni kulturowej i edukacyjnej, z której wyodrębnienie się mogłoby grozić zniszczeniem systemów edukacji, nauki i kultury regionu. W konsekwencji politycznie izolowany od pozostałego terytorium Rosji obwód królewiecki nieuchronnie przekształciłby się w upadający obszar, a standard życia mieszkańców nieuchronnie musiałby się obniżać (ibidem, 161).

Pierwsze lata funkcjonowania FR to okres, w którym państwo to otwierało się na kooperację polityczną i ekonomiczną z państwami zachodnimi. Początek prezydentury Borysa Jelcyna dawał nadzieję na pełną normalizację relacji Moskwy z Zachodem. Podjęto próby, nie zawsze w pełni skuteczne, budowy dobrosąsiedzkich stosunków z byłymi republikami ZSRR i byłymi państwami satelickimi. Nowa polityka zagraniczna Rosji miała także konsekwencje dla obwodu królewieckiego i roli, jaką miał odgrywać w regionie Morza Bałtyckiego. Podejście do eksklawy

władz federalnych odzwierciedlało generalnie nową, pozimnowojenną strategię FR w zakresie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Z jednej strony – zgodnie z nową doktryną normalizacji stosunków z Zachodem – otwierano eksklawę na zagraniczne inwestycje i kooperację transgraniczną oraz międzyregionalną. Z drugiej zaś, postrzegając NATO w dalszym ciągu jako potencjalne źródło zagrożenia dla Moskwy, utrzymywano militarny status obwodu, zwiększając nawet do pewnego momentu liczbę żołnierzy w nim stacjonujących.

Ważnym posunięciem w pierwszej sferze było powołanie na terytorium eksklawy Wolnej Strefy Ekonomicznej „Jantar” (WSE „Jantar”). Tworzenie takich stref w ZSRR, a potem FR miało być jednym z instrumentów reformy gospodarczej, przyciągającym zagraniczne inwestycje². W latach 1990-1991 na terytorium ZSRR powołano do życia w 12 stref, w których funkcjonowały rozmaite ulgi i ułatwienia dotyczące prowadzenia działalności gospodarczej (Shekhovtsov 2000, 109). Geneza powołania takiej strefy w obwodzie królewieckim sięgała końca lat 80. XX w. W 1989 r. z takim pomysłem wystąpił Jurij Matoczkin (późniejszy gubernator obwodu). Rok później grupa ekspertów pod jego kierownictwem przygotowała i przedstawiła wstępne założenia dotyczące stworzenia WSE „Jantar” (Ivchenko | Samoylova 1999, 65). Z podobną ideą wystąpił także członek Rady Nadzorczej Deutsche Banku, Wilhelm Christians. Zaproponował on powołanie do życia Kaliningradzkiej Strefy Przemysłowej z ulgami inwestycyjnymi i podatkowymi dla przedsiębiorstw niemieckich, a w okresie późniejszym również dla firm z innych państw (Fedorov 1999, 93). Pomysł powołania takiej strefy poparło wiele instytucji międzynarodowych, m.in. Bank Światowy oraz Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju (Gorodilov 2001, 10). WSE „Jantar” utworzono na mocy rozporządzenia przewodniczącego Rady Najwyższej RFSFR z 3.06.1991 r. O ekonomiczno-prawnym statusie Wolnej Strefy Ekonomicznej w Obwodzie Kaliningradzkim FR. Głównym celem jej powołania było stworzenie warunków do napływu inwestycji przy jednoczesnym zwiększeniu autonomii w kwestiach decyzji gospodarczych władz obwodowych (Fedorov 1999, 94). Wprowadzenie ulg celnych i ułatwień dla inwestorów początkowo przynosiło pozytywne efekty. W latach 1992-1997 obroty handlowe z zagranicą wzrosły ponad 10-krotnie (z 145,5 mln do 1 743,5 mln USD). Mimo oznak ożywienia gospodarczego w obwodzie projekt WSE „Jantar” nie przyniósł ostatecznie spodziewanych efektów ekonomicznych i społecznych. Eksklawa stawiała się coraz bardziej uzależniona od dotacji i subwencji federalnych (ok. 25% dochodów budżetowych), a kryzys w dalszym ciągu był widoczny, m.in. w produkcji przemysłowej, a zwłaszcza rybołówstwie (wysoka energochłonność, niewykorzystane limity połowów na Bałtyku oraz przestarzały sprzęt).

² Pierwsze strefy o specjalnym reżimie ekonomicznym powstały w Rosji już w XIX w. Istniało w nich wiele swobód i przywilejów dla podmiotów prowadzących określoną działalność gospodarczą. Do takich stref zaliczały się przede wszystkim tzw. wolne porty, jak np. Odessa (od 1817 r.), Władywostok (od 1862 r.) oraz Batumi (od 1878 r.)

Kolejnym, podobnym projektem było utworzenie w regionie Specjalnej Strefy Ekonomicznej w 1995 r., ale i te uregulowania nie spowodowały znaczącego wzrostu zainteresowania obwodem ze strony zagranicznych inwestorów.

Ze względu na swoje położenie geopolityczne obwód królewiecki w dalszym ciągu odgrywał istotną rolę w polityce bezpieczeństwa FR w wymiarze bałtyckim. Jednym z elementów tej polityki była nowa strategia dotycząca obronności oraz próba dostosowania do niej reform armii. W ogłoszonym przez Moskwę w 1993 r. dokumencie pt. Podstawowe założenia doktryny wojennej Federacji Rosyjskiej podkreślono, że Rosja nie postrzega żadnego państwa jako wroga, nie jest zainteresowana rywalizacją wojskową o intensywności i skali z okresu zimnej wojny, jak również nie posiada środków do jej prowadzenia (Grabowski 2011, 65). Od początku lat 90. armia FR podlegała permanentnej redukcji. Celem było okrojenie sił zbrojnych liczących ponad 4,5 mln osób do ok. 1 mln żołnierzy. Struktura organizacyjna była mocno hierarchiczna i opierała się na masowej mobilizacji ludzi i sprzętu. W przypadku wojny Rosja była przygotowana na powołanie do wojska ok. 20 mln rezerwistów. W 1991 r. tylko 20 ze 132 dywizji było ukompletowanych w 70%. Pozostałe utrzymywano w 50-procentowym ukompletowaniu, a niektóre posiadające struktury szkieletowe były obsadzone tylko w 10-20%. Ponadto siły zbrojne FR znajdowały się pod ogromną presją finansową i społeczną. Brak środków finansowych, niepewna sytuacja gospodarcza oraz zgoda polityków co do tego, że USA i NATO nie będą stanowić zagrożenia militarnego, utrudniły rosyjskiej generalicji starania o uzyskanie większego udziału w budżecie wydatków państwa na cele obronne (Banasik 2020, 51).

Po zmianach w strukturze sił zbrojnych zmienił się także ogólny stan liczebny wojsk w rosyjskiej eksklawie. Od 1991 r. siły w obwodzie zredukowano o ok. 40%, a z szeregów floty odeszło 50% kadry zawodowej. W 1998 r. na terytorium enklawy stacjonowało ok. 60 tys. żołnierzy. Zmniejszono również liczbę jednostek pływających. W latach 1990-1995 wycofano ok. 150 okrętów, co spowodowało zmniejszenie ogólnego stanu floty o ok. 40% (Szynowski 1998, 70-73). Redukcja sił zbrojnych w tym regionie to element szerszego procesu zmniejszania stanu sił wojskowych Federacji Rosyjskiej. Redukcja w skali całego państwa była spowodowana z jednej strony wielostronnymi porozumieniami rozbrojeniowymi, z drugiej zaś – problemami finansowymi i postępującym technicznym starzeniem się wyposażenia armii FR (Bieniek | Gogolewski | Grygolec et al. 1996, 68). Także inne problemy floty, dotyczące reorganizacji armii, zakupu nowego sprzętu oraz wydatków socjalnych dla kadry, były pochodną ogólnej sytuacji w siłach zbrojnych Rosji. W pierwszych latach po rozpadzie ZSRR wydatki inwestycyjne w wojsku zmalały o blisko 30%. Zwiększyły się z kolei wydatki nieinwestycyjne związane z redukcją armii oraz potrzebą wypłacania rent i emerytur dla odchodzącej kadry (Firlej 1996, 50).

3. Rola obwodu królewieckiego na początku XXI w.

Początek XXI w. to okres, w którym przed FR i samym obwodem królewieckim pojawiło się szereg wyzwań związanych z poszerzaniem UE na wschód, zwłaszcza o Polskę i Litwę, czyli państwa sąsiadujące z tym regionem. Konsekwencje tego procesu oznaczały przekształcenie obwodu w enklawę wewnątrzunijną. Główną kwestią podnoszoną przez stronę rosyjską były ewentualne utrudnienia w przekraczaniu granic nowych członków UE oraz sprawa tranzytu z FR do obwodu. Komisja Europejska stała na stanowisku, że obwód nie może liczyć na specjalne traktowanie ze strony UE. Zanegowana została również możliwość bezwizowego ruchu na granicy przyszłych członków UE z Rosją po przyjęciu ich do układu z Schengen. Moskwa nie zaakceptowała stanowiska Unii. Licząc na ustępstwa Unii w marcu 2001 r., przedstawiła swoje warunki, m.in. wydzielenie eksterytorialnych korytarzy z eksklawy przez Polskę, Litwę i Białoruś do Rosji. Propozycja ta została w sposób zdecydowany odrzucona przez stronę unijną (Gemziak 2010, 348). Strona litewska w zdecydowany sposób odmówiła udzielenia zgody na rozwiązania utrudniające jej dołączenie do strefy Schengen w przyszłości. Natomiast Polska krytykowała w szczególności rosyjski pomysł eksterytorialnego korytarza. Spór został zakończony wprowadzonym w życie w czerwcu 2003 r. kompromisem. Zakładał on tranzyt wyłącznie poprzez terytorium Litwy, który odbywać się miał na podstawie darmowych i łatwych do uzyskania zezwoleń, nazywanych dokumentami ułatwionego tranzytu (Bukowski 2019, 115).

Na początku pierwszej kadencji prezydenckiej W. Putina zauważalna była ostrzejsza retoryka używana przez stronę rosyjską w kontekście niewprowadzania wiz dla mieszkańców eksklawy. Używano porównań do nowej „żelaznej kurtyny”, która podzieli Europę. Była ona skierowana bardziej na użytek własnej opinii publicznej oraz wykorzystywana w wewnętrznej rywalizacji politycznej. Mimo sporu o wprowadzenie wiz dla mieszkańców obwodu władze rosyjskie nie sprzeciwiały się jednak procesowi integracji europejskiej jako takiemu. W. Putin w czerwcu 2002 r. poparł poszerzenie Unii, twierdząc, iż jest to dla państwa rosyjskiego szansa na rozwój współpracy gospodarczej. W kwestii wiz – pomimo pewnych wątpliwości podnoszonych przez stronę rosyjską – również osiągnięto satysfakcjonujące porozumienie w 2003 r. (Chełminiak 2010, 51).

Patrząc na zainteresowanie, jakie obwodem wykazywali na początku XXI w. politycy zagraniczni czy przedstawiciele świata biznesu, można stwierdzić, że ten najdalej na zachód położony region Rosji w dalszym ciągu sytuował się na styku międzynarodowych interesów, w szczególności interesów państw basenu Morza Bałtyckiego. Z kolei po liczbie dokumentów dotyczących obwodu przyjętych w pierwszej dekadzie XXI w. przez władze w Moskwie oczywiste było, że Rosja traktowała ten region jako szczególnie ważny z punktu widzenia jej interesu (Kotowicz 2011, 404).

Władze federalne w dalszym ciągu uznawały wszelkie pomysły na prozachodni „zwrot” oraz liberalizację polityki w obwodzie za zagrożenie dla nadrzędnej roli, jaką miała spełniać eksklawa, czyli rosyjskiej placówki wojskowej na południowym wybrzeżu Bałtyku. Kiedy W. Putin ponownie został prezydentem w 2012 r., obwód królewiecki znalazł się w forpoczcie batalii o tradycyjne wartości i nową narrację o historii Rosji i Związku Radzieckiego. Strumień funduszy federalnych skierowano na odkrywanie i wzmacnianie związków między Rosją i prawosławiem z jednej strony, a przeszłością i współczesnością obwodu z drugiej (Cordes 2022, 3).

Przełom pierwszej i drugiej dekady XXI w. to okres, w którym ponownie Moskwa większą uwagę zaczęła przykładac do militarnej roli eksklawy. Według różnych danych na początku XXI w. na terytorium obwodu stacjonowało ok. 18-25 tys. żołnierzy (Sergounin 2003, 258). W królewieckiej ekskławie znajdował się tron Floty Bałtyckiej, w której czołową rolę spełniała 12. Dywizja Okrętów Nawodnych. W jej skład wchodziły już wówczas nowoczesne niszczyciele rakietowe, fregaty oraz dwie grupy jednostek desantowych wyposażonych, m.in. w duże poduszki. Istotnym komponentem floty była także 36. Brygada Okrętów Rakietowych wyposażona w małe okręty rakietowe, kutry rakietowe oraz korwety rakietowe. Znaczenie obwodu królewieckiego zaczęło ponownie rosnąć w latach 2008-2010, kiedy to strona rosyjska zagroziła zainstalowaniem baterii rakiet Iskander, co miało być odpowiedzią na zawarcie przez Polskę umowy z USA w sprawie budowy tzw. tarczy antyrakietowej w Redzikowie pod Słupskiem. Problem w stosunkach Rosja-NATO dał o sobie znać po raz kolejny w maju 2010 r., gdy do Morąga przybyła grupa amerykańskich żołnierzy wraz ze sprzętem i jego obsługą liczącą blisko 100 żołnierzy (Nowicka | Brządkiewicz | Ciekanowski 2021, 312). W kontekście uwarunkowań militarnych warto wspomnieć również o jeszcze jednej roli obwodu królewieckiego związanej z tzw. korytarzem suwalskim. Z perspektywy Moskwy zarówno eksklawa, jak i sam korytarz stanowią bowiem miejsce, w którym zdolność Rosji do mobilizacji w czasie pokoju i w momencie konfliktu zbrojnego jest większa niż NATO. Ma ona trzy zgrupowania w Zachodnim Okręgu Wojskowym oraz większą liczbę alternatywnych tras przegrupowywania wojsk niż siły Paktu ułokowane w republikach bałtyckich i w regionie Suwałk (Veebel | Sliwa 2019, 111).

Można się zatem zgodzić z ekspertami, którzy wskazując na odbudowę znaczenia polityczno-militarnego obwodu królewieckiego, zwracali uwagę na regionalne znaczenie tego obszaru na Morzu Bałtyckim i w Europie Środkowo-Wschodniej. W przypadku Bałtyku Moskwa zdaje sobie sprawę, że mając ograniczony dostęp pod względem linii brzegowej, tworzy w ekskławie obszar samodzielnej bazy, która będzie mogła w ograniczonym, ale ofensywnym charakterze realizować uderzenia na siły przeciwnika. W przypadku oddziaływania na część kontynentalną Europy Środkowo-Wschodniej to odbudowany tam potencjał militarny wojsk lądowych, rakietowych i powietrznych zdecydowanie zwiększył możliwości uderzeniowe związków operacyjno-taktycznych oraz samodzielnych jednostek wojskowych.

To powoduje, że obwód królewiecki stał się regionem o zwiększającej się systematycznie sile rażenia siłami i środkami zdolnymi do działań ofensywnych (Nowicka | Brązkiewicz | Ciekanowski 2021, 322).

4. Wojna w Ukrainie a obwód królewiecki

Rosyjska agresja na Ukrainę w 2022 r. była drugim, tym razem pełnoskalowym, etapem wojny przeciwko temu państwu. Tymczasem początek ostatniej fazy rozbudowy potencjału militarnego w obwodzie królewieckim można datować na rok 2016, czyli niedługo po pierwszej odsłonie agresji FR na Ukrainę. Była ona skoncentrowana przede wszystkim na zwiększeniu zdolności ofensywnych rosyjskich sił zbrojnych. W pierwszym etapie obejmowała zwiększenie możliwości bojowych istniejących formacji poprzez dostawy nowego uzbrojenia. Szczególnie istotne znaczenie, zarówno militarne, jak i polityczne, miało przebrojenie 152. Brygady Rakietowej z Czerniachowska w systemy rakietowe Iskander. Proces ten zakończył się w listopadzie 2017 r. Ich nominalny zasięg to 500 km, więc znajdują się w nim Polska oraz Estonia, Litwa i Łotwa, a w przypadku wyposażenia wyrzutni w rakiety manewrujące 9M729 – cała Europa. Wyposażenie 152. Brygady Rakietowej w systemy Iskander przez ponad dekadę było demonstracyjnie przedstawiane przez Rosję nie jako założony element programu modernizacji technicznej Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej do 2020 r., ale również ewentualna retorsja za działania amerykańskie w Europie Środkowo-Wschodniej, zwłaszcza rozmieszczenie przez Stany Zjednoczone elementów systemu obrony przeciwrakietowej na terytorium Polski (Twierdza Kaliningrad 2019, 73).

Od 2021 r. proces militaryzacji obwodu uległ pewnej modyfikacji i koncentrował się na wzroście liczby jednostek wojskowych, a także ich stopniowemu przeobrażaniu w nowoczesną broń i wyposażenie specjalistyczne (Topolski 2022, 3). Część potencjału wojskowego zgromadzonego w obwodzie królewieckim wykorzystano do agresji na Ukrainę w 2022 r. W wyniku prowadzonych tam walk we wrześniu 2022 r. straty królewieckiego 11. Korpusu Armijnego Wojsk Obrony Wybrzeża i Wojsk Lądowych szacowano na ponad 50% stanów osobowych oraz 200 jednostek techniki wojskowej. Natomiast 336. Brygada Piechoty Morskiej straciła co najmniej 300 żołnierzy. Spowodowało to ograniczenie możliwości działania komponentu lądowego. Natomiast Rosja zachowała istotny potencjał uderzeniowy, który obejmuje przede wszystkim 5 małych korwet rakietowych wyposażonych w pociski manewrujące Kalibr-NT o zakresie 2000-2500 km (jednorazowa salwa 40 pocisków), 12 systemów Iskander-M (~500 km – 24 pociski) oraz 3 samoloty MiG-31H przenoszące po 1 pocisku Kindżał (2000 km). W ich zasięgu znajduje się prawie cała Europa. Systemy te stanowią podstawę odstraszenia (nuklearnego) FR wobec NATO (Topolski 2022, 3).

Wojna w Ukrainie nie pozostała bez konsekwencji również dla społeczeństwa i gospodarki obwodu królewieckiego. Sankcje UE spowodowały negatywne konsekwencje dla produkcji przemysłowej, która stanowi ok. 30% regionalnego PKB rosyjskiej eksklawy. Od maja 2020 r. największe przedsiębiorstwo przemysłowe Awtotor, które produkowało samochody zachodnich marek, zawiesiło działalność z powodu braku podzespołów. W lutym 2022 r. w Królewcu doszło do demonstracji antywojennych, w których wzięło udział ok. 2 tys. osób, a policja zatrzymała ponad 100 uczestników protestów. 11 lipca 2022 r. wszedł kolejny, piąty unijny pakiet sankcyjny, który zakazał importu z Rosji, w tym z obwodu królewieckiego, alkoholu, cementu oraz wyrobów z drewna. Wprawdzie nie były to kluczowe towary eksportowe tego podmiotu FR, ale odgrywały ważną rolę w tranzycie z Rosji i do niej. Strona litewska podawała, że towary objęte sankcjami stanowiły blisko 1/4 całego tranzytowego ruchu towarowego przewożonego koleją przez Litwę do Królewca. Do tego warto zauważyć, że obwód zмага się z wysoką inflacją, która w maju 2022 r. przekroczyła 17% (obwód kaliningradzki przestaje pełnić rolę węzła transportowego – możliwy tranzyt, ale koniec wzrostu eksportu 2022, 1).

Wnioski

Analizując miejsce obwodu królewieckiego w polityce Rosji po rozpadzie ZSRR, można stwierdzić, że spełniał on kilka ról, które na przestrzeni lat ewoluowały. Początkowo region miał charakter wysuniętej na zachód bazy militarnej rozpadającego się Związku Radzieckiego, a potem nowo powstałej FR. Z czasem rozpoczęto proces demilitaryzacji tego podmiotu, wraz z próbą przekształcenia go w swoiste „laboratorium współpracy” między Rosją a UE. Jego militarna rola stawała się drugorzędna, a zwiększało się znaczenie ekonomiczno-społeczne. W tym okresie promowano współpracę z UE, kooperację bałtycką, także na poziomie międzyregionalnym oraz transgranicznym. Druga dekada XXI w. to z kolei okres, w którym – po próbach stabilizacji stosunków między FR a UE (m.in. w kontekście przekształcenia obwodu w wewnątrzunijną enklawę) – nastąpił powrót do militaryzacji eksklawy i wykorzystywania jej w polityce konfrontacji z Zachodem, również w trakcie wojny w Ukrainie. Hipotezę postawioną na wstępie artykułu zweryfikowano więc pozytywnie.

Bibliografia

- BANASIK, M. (2020), Nowe spojrzenie na proces transformacji Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej. W: *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego*. 14, 48-67.
- BIENIEK, S. | GOGOLEWSKI, J. | GRYGOLEC, W. et al. (1996), *Siły zbrojne Rosji*. W: Przewłocki, E. (red.), Rosja. Toruń | Warszawa, 58-78.

- BUKOWSKI, P. (2019), Obwód Kaliningradzki w polityce Federacji Rosyjskiej. W: Przegląd Geopolityczny. 28, 105-121.
- CHEŁMINIAK, M. (2010), Europa Środkowo-Wschodnia w rosyjskiej myśli geopolitycznej na przełomie XX i XXI wieku. W: Chałupczak, H. | Pietraś, M. | Tosiek, P. (red.), Europa Środkowo-Wschodnia w procesie transformacji i integracji. Wymiar polityczny. Zamość, 37-51.
- CHEŁMINIAK, M. (2021), Współpraca polsko-rosyjska na pograniczu. Doświadczenia, stan obecny i perspektywy. W: Sosnowski, A. (red.), Warmia, Mazury, Powiśle. 75 lat w granicach Rzeczypospolitej Polskiej. Trudne lata powojenne, Współczesna codzienność. Wizje przyszłości. Olsztyn, 344-358.
- CORDES, M. J. (2022), Kaliningrad Oblast closer to its ever-distant masters. W: Pulaski Policy Papers. URL: https://pulaski.pl/wp-content/uploads/2022/09/Pulaski_Policy_Paper_No_18_2022_EN.pdf
- FEDOROV, G. M (1999), Upravleniye regional'nyim razvitiyem: Gosudarstvennoye regulirovaniye ekonomiki, osnovy regional'noy politiki i sotsial'no-ekonomicheskoye razvitiye Kaliningradskoy oblasti. Kaliningrad etc. [Федоров, Г. М. (1999), Управление региональным развитием: Государственное регулирование экономики, основы региональной политики и социально-экономическое развитие Калининградской области. Калининград.]
- FIRLEJ, E. (1996), Potencjał ekonomiczno-obronny Rosji. W: Przewłodzki, E. (red.), Rosja. Warszawa | Toruń, 42-56.
- GEMZIAK, Ł. (2010), Obwód Kaliningradzki – rosyjska enklawa wewnątrz Unii Europejskiej. W: Dialogi Polityczne. Europa. 8, 341-354.
- GORODILOV, A. A. (2001), Formirovaniye pravovykh osnov ekonomicheskoy deyatel'nosti v sub'yektakh Rossiyskoy Federatsii. Kaliningrad. [Городилов, А. А. (2001), Формирование правовых основ экономической деятельности в субъектах Российской Федерации. Калининград.]
- GRABOWSKI, T. W. (2011), Rosyjska siła. Siły Zbrojne i główne problemy polityki obronnej Federacji Rosyjskiej w latach 1991-2010. Częstochowa etc.
- IVCHENKO, V. V. | SAMOYLOVA, L. B. (1999), Svobodnyye ekonomicheskiye zony v zarubezhnykh stranakh i Rossii. Kaliningrad. [Ивченко, В. В. | Самойлова, Л. Б. (1999) Свободные экономические зоны в зарубежных странах и России. Калининград.]
- KOTOWICZ, W. (2011), Obwód Kaliningradzki FR w stosunkach unijno-rosyjskich. W: Rocznik Integracji Europejskiej. 5, 385-404.
- NOWICKA, J. | BRĄŻKIEWICZ, D. | CIEKANOWSKI, Z. (2021), Odbudowa polityczno-militarnego znaczenia Obwodu Kaliningradzkiego Federacji Rosyjskiej w drugiej dekadzie XXI wieku. W: Studia Wschodnioeuropejskie. 15, 309-325.
- Obwód Kaliningradzki (2011), Obwód Kaliningradzki FR w stosunkach unijno-rosyjskich. W: Rocznik Integracji Europejskiej. 5, 385-404.
- Obwód Kaliningradzki (2022), Obwód Kaliningradzki przestaje pełnić rolę węzła transportowego – możliwy tranzyt, ale koniec wzrostu eksportu. Raport Polskiego Instytutu Ekonomicznego. Warszawa etc.
- PARKER, G. (2001), Baltic Europe and the Idea of Alternative Geopolitics. W: Wendt, A. (ed.), Baltic Europe on the Eve of Third Millennium. Gdańsk, 39-44.
- SAKSON, A. (2011), Geostrategiczne aspekty „problemu kaliningradzkiego”. W: Przegląd Strategiczny. 2, 161-184.
- SAKSON, A. (2014), Obwód Kaliningradzki a bezpieczeństwo Polski. W: Przegląd Strategiczny. 7, 109-121.
- SERGOUNIN, A. (2003), Transforming the „Hard” Security Dimension in the Baltic Sea Region. W: Birckenbach, H. M. | Wellmann, C. (eds.), The Kaliningrad Challenge. Options and Recommendations. Münster, 257-273.

- SHEKHOVTSOV, A. (2000), Svobodnyye ekonomicheskiye zony: mirovoy opyt i perspektivy v Rossii. W: Voprosy ekonomiki. 10, 105-119. [Шеховцов, А. (2000) Свободные экономические зоны: мировой опыт и перспективы в России. В: Вопросы экономики. 10, 105-119.]
- SZYNOWSKI, R. (1998), Siły zbrojne Rosji w Obwodzie Kaliningradzkim. W: Przegląd Morski. 4, 70-73.
- TOPOLSKI, I. (2022), Potencjał militarny Federacji Rosyjskiej w obwodzie kaliningradzkim. W: Komentarze Instytutu Europy Środkowej. 708, 1-3.
- Twierdza Kaliningrad (2019), Twierdza Kaliningrad. Coraz bliżej Moskwy. Raport Ośrodka Studiów Wschodnich. Warszawa etc.
- VEEBEL, V. | SLIWA, Z. (2019), Kaliningrad, the Suwalki gap and Russia's ambitions in the Baltic Region. W: Journal of International Studies. 12, 109-121.

